

SXEDIO.A67

1.3.1879: ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΑΤΡΟΥ ΑΝΤΩΝΙ ΧΙΟΥΜ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗ ΜΑΛΑΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΕΝΝΕΑ ΜΗΝΕΣ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ. ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΕΡ ΓΚΑΡΝΕΤ ΓΟΥΛΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΘΕΡΙΖΕΙ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΤΟΥ

Ο Αρχίατρος Αντωνι Χιουμ έστειλε στις αρχές Μαρτίου **1879** μια αναλυτική έκθεση στο Υπουργείο Πολέμου, μέσω του Υπάτου Αρμοστή Σερ Γκάρντετ Γούλσλη, για την υγειονομική κατάσταση του νησιού και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι στρατιώτες στα διάφορα στρατόπεδα, τους πρώτους μήνες της κατοχής μέχρι τις αρχές του **1879**, ανέφερε για τους πρώτους εννέα μήνες της κατοχής.

Η έκθεση στάληκε με συνοδευτική επιστολή του Σερ Γκάρντετ στην οποία ανέφερε (**Parliamentary Papers**):

Στρατόπεδο του Μοναστηρίου, **5 Μαρτίου 1879**

Κύριε,

Εχω την τιμή να σας υποβάλω, για πληροφορία σας την επισυνημμένη πολύ ενδιαφέρουσα έκθεση του Αρχιάτρου, με την οποία δίδεται έκθεση για την ιατρική ιστορία των στρατευμάτων, που σταθμεύουν στην Κύπρο από της κατοχής της νήσου τον περασμένο Ιούλιο.

Παίρνω την ευκαιρία να επισημάνω την τάση όλων των ιατρικών στατιστικών να δώσουν παραπλανητική εικόνα, γιατί στηρίζονται μόνο στην πείρα έξη ή επτά μηνών σε οποιαδήποτε χώρα. Ιδιαίτερα όταν είναι αδύνατο να τις συγκρίνεις με στατιστικές για παρόμοιους μήνες σε άλλα χρόνια.

Για παράδειγμα εάν το κλίμα της Μάλτας κριθεί από τις ιατρικές στατιστικές για τις μονάδες εκεί, κατά τη διάρκεια του περασμένου καλοκαιριού θα δώσει μια πολύ λανθασμένη εντύπωση αναφορικά με την καταλληλότητα της νήσου να χρησιμοποιηθεί ως χώρος στάθμευσης στρατιωτών. Το καλοκαίρι του **1878** ήταν

ξεχωριστά ανθυγιεινή εποχή στη Μάλτα, όπως ήταν και στην Κύπρο και γενικά σε όλη την Ευρώπη.

Στα τρία τάγματα βρετανών ποζοναυτών, γύρω στους **2.400** άνδρες που εγκαταστάθηκαν εδώ κατά τη διάρκεια των θερμότερων μηνών του έτους σημειώθηκαν μόνο **22** θάνατοι, από τους οποίους οι έντεκα οφείλονται σε πυρετό της Μαλάριας.

Δεν έχω ακριβή στοιχεία που να μου επιτρέπουν να συγκρίνω το ποσοστό των θανάτων με εκείνης της Μάλτας κατά την ίδια περίοδο αλλά έχω πληροφορηθεί ότι σε ένα μόνο Τάγμα που βρίσκεται εκεί μέσα σε καλές και μόνιμες εγκαταστάσεις, ο αριθμός των θανάτων το περασμένο καλοκαίρι υπερέβη σημαντικά το σύνολο του αριθμού των θανάτων που συνέβησαν σε όλα τα τρία τάγματα που στάθμευαν εδώ κάτω από σκηνές.

Σε εκείνους που δεν είναι συνηθισμένοι στις αναλύσεις των ιατρικών στατιστικών το ποσοστό των θανάτων που έδωσε ο κ. Α. Χιουμ δίνει μια λανθασμένη εντύπωση μια και υπολογίζεται (σύμφωνα με τους κανονισμούς της υπηρεσίας) στην υπόθεση ότι εάν το **42ο**, το **71ο** και το **101ο** Σύνταγμα έμεναν όλο το χρόνο, το ποσοστό των θανάτων θα συνεχιζόταν να ήταν το ίδιο κατά τη διάρκεια των ψυχρών μηνών, όπως ήταν κατά την ανθυγιεινή περίοδο.

Το γεγονός ότι κανένας άνδρας του **1-20** Συντάγματος δεν πέθανε από την άφιξη στην Κύπρο αποτελεί ουσιαστική μαρτυρία του πόσον πολύ παραπλανητική είναι μια τέτοια υπόθεση και πόσον πολύ μη ικανοποιητικές είναι όλες οι υποθέσεις στηριζόμενες στις στατιστικές που απορρέουν από την εμπειρία που καλύπτει μόνο μερικούς μήνες παραμονής σε οποιοδήποτε στρατιωτικό σταθμό.

Λυπούμαι γιατί δεν μπορώ να συμφωνήσω πλήρως με την άποψη που εξέφρασε ο κ. Α. Χιουμ σχετικά με το φαγητό των ανδρών. Τακτικά επιθεώρησα προσωπικά το κρέας και πήρα τις απόψεις παλαιών πεπειραμένων αξιωματικών και στρατιωτών, σχετικά με αυτό.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού το προσωπικό μου το έτρωγε καθημερινά, και παρόλο που

δεν ήταν τόσο καλό, όπως εκείνο που μπορούμε να εξασφαλίσουμε στην Αγγλία, ήταν εντελώς το σύνηθες κρέας που προμηθεύονται τα στρατεύματά μας στην Ινδία και ήταν καλύτερο εκείνου που έχω δει συνήθως σ' αυτή τη χώρα.

Εδώ το καλοκαίρι, όπως συμβαίνει σε κάθε ζεστή χώρα, το κρέας πρέπει να φαγωθεί μόλις σκοτωθεί το ζώο κι' έτσι δεν ήταν τόσο μαλακό το καλοκαίρι, όσο είναι αυτή την εποχή, αλλά η σκληρότητα που αποδίδεται σ' αυτή την αιτία δεν οφείλεται ιδιαίτερα στα πρόβατα και τα βόδια της Κύπρου.

Σε διάφορες περιπτώσεις το ψωμί ήταν ζυμαρώδες και κακό, αλλά αυτό βελτιώθηκε και καλά μπισκότα υπήρχαν πάντοτε.

Οι πατάτες διαλέγονται από τους άνδρες προσεκτικά, πριν ζυγιστούν, αλλά δεν ήταν για κάποιο διάστημα μετά την άφιξη μας τόσο καλές, όσο έπρεπε να ήταν.

Κυρίως εισάγονται από τη Μάλτα. Λόγω του ότι οι στρατιώτες του στρατοπέδου μετακινούνταν από μέρος σε μέρος, για υγιεινούς κυρίως λόγους, ήταν αδύνατο να προμηθεύονται με πέραν των συνήθων διευκολύνσεων για μαγείρευμα.

Μόλις εγκαταστάθηκαν σε μέρη, όπου θα περνούσαν το χειμώνα ένας μεγάλος αριθμός επιπλέον δοχείων τους δόθηκαν, για να μπορέσουν όσο το δυνατό να δώσουν ποικιλία στον τρόπο προετοιμασίας των γευμάτων.

Στο στρατόπεδο εν τούτοις, οι στρατιώτες πρέπει πάντοτε να υποφέρουν από τη μονοτονία του μαγειρεύματος, η οποία γίνεται αντιληπτή περισσότερο σε πολύ θερμές χώρες, όπου λόγω της ανικανότητας να ασκηθούν, οι άνδρες χάνουν τη όρεξη τους.

Το καθε Σύνταγμα είχε καλή καντίνα, όπου οι άνδρες μπορούσαν να αγοράσουν εξαίρετη μπύρα, σαρδέλλες, τυρί, χαμ και άλλα σε καλές και λογικές τιμές.

Αυτά όσον αφορά το παρελθόν. Όσο αφορά το παρόν, δεν νομίζω ότι οποιοδήποτε Τάγμα του στρατού της Αυτής Μεγαλειότητας είναι πιο υγιεινό ή καταλληλότερο για εργασία, από το **1-20** Σύνταγμα που έχει εγκατασταθεί από το χειμώνα στο Μαθιάτη.

Όσον αφορά το μέλλον, σκοπεύω να μετακινήσω τους στρατιώτες στα βουνά τον επόμενο μήνα, όπου σε ένα ύψος **5.500** ποδών πάνω από τη θάλασσα έχω κάθε λόγο να πιστεύω ότι μια σημαντική δύναμη μπορεί να εγκατασταθεί καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου με ασφάλεια για την υγεία τους όσο και στη Μάλτα ή σε οποιοδήποτε άλλο μέρος ή ακτή της Μεσογείου.

Εχω κλπ

Τζ. Γούλσλη, υποστράτηγος
Διοικητής του Στρατού Κύπρου

Προς τον Εντιμο Υπουργό Πολέμου
Υπουργείο Πολέμου, Παλ Μωλ, Λονδίνο

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΑΤΡΟΥ

Στη συνέχεια ο Σερ Γκάρνερ Γούλσλη, επισύναπτε την έκθεση του Αρχίατρου Αντωνι Χιουμ, στην οποία γινόταν αναφορά στην άφιξη των βρετανών στρατιωτών στο νησί, τον τρόπο της άφιξης τους και πρόσθετε:

"Τα στρατεύματα (**2.643** Αγγλοι) ξεκίνησαν από τη Μάλτα στις **18** Ιουλίου και έφθασαν σε μεταγωγικά στη Λάρνακα, στις **22** του ιδίου μήνα.

Ενας άνδρας του **101**ου πέθανε παό παραλήρημα, αλλά καμιά άλλη ασθένεια δεν σημειώθηκε.

Οι Ινδοί Μηχανικοί (όλοι οι Ινδοί αναφέρονται από το Χιουμ **5,051**) αναχώρησαν στις **12** Ιουλίου για να προετοιμάσουν την απόβαση των στρατιωτών στο έδαφος.

Επιλέγηκε χώρος για στρατόπεδο και έγιναν διάφορες διευθετήσεις παό τον αξιωματικό που ηγείτο αυτού του προωθημένου τμήματος. Η Λάρνακα είναι μια πόλη με πληθυσμό γύρω στις επτά με οκτώ

χιλιάδες κατοίκους, τα σπίτια της οποίας είναι κυρίως μικρά, μονόροφα και είναι συγκεντρωμένα σε μια στενή λωρίδα εδάφους.

Κατά το χρόνο της άφιξης των στρατιωτών αφθονούσαν οι διάφορες ακαθαρσίες, μιας εγκαταλελειμμένης ανατολίτικης πόλης, ο χώρος της οποίας είχε κατοικηθεί από καιρού εις καιρόν από επανειλημμένες φυλές ανθρώπων.

Η στρατοπέδευση των στρατιωτών ήταν απαραίτητη, μια και δεν υπήρχε κτίριο στη Λάρνακα στο οποίο να μείνουν τόσο πολλοί άνδρες.

Δεν υπήρχαν δημόσια κτίρια κατάλληλα. Ένα σπίτι που χρησιμοποιείτο για σκοπούς καραντίνας και μερικά ετοιμόρροπα δωμάτια δεν ικανοποιούσαν αυτό τον σκοπό.

Οι τρεις Μονές και οι διάφορες εκκλησίες μαζί με τα καλύτερα σπίτια, μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των μισών στρατιωτών, αλλά η πόλη βρισκόταν σε τέτοια ανθυγιεινή κατάσταση, ώστε θα ήταν επικίνδυνο για να εγκατασταθούν οι άνδρες σ' αυτά.

Οι στρατιώτες αποβιβάστηκαν το βράδυ της άφιξης και προχώρησαν προς το στρατόπεδο. Προηγούμενως ορισμένοι άνδρες του 42ου Τάγματος των Χάιλαντερς, που είχαν σταλεί προηγούμενως, έχασαν το δρόμο τους και υπέφεραν από τη ζέστη και ο Λοχίας του τμήματος πέθανε από ηλίαση.

Από στρατιωτικής άποψης ήταν πολύ κατάλληλο για τον σκοπό αυτό. Υπήρχε μεγάλος χώρος για στρατοπέδευση, η επικοινωνία με τη Λάρνακα ήταν εύκολη και η συγκοινωνία κατά συνέπεια οικονομική, ενώ ταυτόχρονα η απόσταση από την πόλη ήταν πλεονεκτική για την επικράτηση της πειθαρχίας.

Ούτε αναφορικά από υγιεινότητας το έδαφος που επιλέγηκε μπορούσε να θεωρηθεί από την πρώτη ματιά ως ακατάλληλο.

Η πεδιάδα ήταν ανοικτή και εκτεθειμένη στο δροσερό αέρα. Δεν υπήρχαν αδυναμίες στην επιφάνεια, οι οποίες θα επενέβαιναν στην αποχέτευση, η οποία

λόγω της κλίσης του εδάφους, ήταν πολύ καλή.

Το έδαφος ήταν αμμώδες και κάτω βρισκόταν μαλακή πέτρα.

Σε βάθος **12** ποδών το έδαφος ήταν εντελώς ξηρό.

Η θάλασσα βρισκόταν σχεδόν δυο μίλια μακριά, αλλά υπήρχε ένα μεγάλο λαγούμι από αλμυρό νερό μεταξύ της ανατολικής πλευράς του στρατοπέδου και αυτής.

Δυτικά υπήρχε μια άλυση από λόφους σε απόσταση δυο μιλίων.

Εκτός από ένα αγροτόσπιτιο σε απόσταση μισού μιλίου από το στρατόπεδο και ενός νεκρού χωριού νότια, δεν υπήρχαν άλλα κατοικημένα σπίτια στην περιοχή γύρω.

Στο μέσο του δρόμου, μεταξύ της Λάρνακας και του Τσιφλίκ (Πασά στη Λάρνακα) υπήρχε ένα εκτεταμένο λαγούμι με αλμυρό νερό και πλησιέστερα προς το στρατόπεδο το νερό διέφευγε από το υδραγωγείο σε ένα σημείο και κατευθυνόταν προς τη θάλασσα, διά μέσου ενός λασπωμένου και χορταριασμένου εδάφους.

Η επιφάνεια του στρατοπέδου ήταν γυμνή από δένδρα. Ούτε ένας θάμνος δεν υπήρχε. Το έδαφος ήταν καλυμμένο με αγκάθια, οι ρίζες των οποίων συγκρατούσαν το χώμα.

Την περίοδο που οι στρατιώτες εγκαταστάθηκαν στο Τσιφλίκ φυσούσε δροσερό νοτιοδυτικό αεράκι κάθε πρωί γύρω στις **8** και συνέχιζε μέχρι τις τέσσερις το απόγευμα.

Κάποτε φυσούσε πολύ δυνατά και σήκωνε σκόνη.

Τα βράδια ήταν ήταν ύσυχια. Τη νύκτα φυσούσε ψυχρός αέρας από τη ξηρά.

Λίγο μετά που βράδυαζε εμφανιζόταν η υγρασία, η οποία γινόταν πιο βαρεία ώστε το πρωί οι σκηνές φαίνονταν βρεγμένες και από βαρεία βροχή, ενώ το κάθε τι μέσα σ' αυτές υγραινόταν.

Τα ρούχα ήταν σχεδόν βρεγμένα. Ο υγρός αέρας της νύκτας διαδεχόμενος από την έντονη ζέστη της ημέρας, προκαλούσε ένα μεγάλο βαθμό σχετικού κρύου και οι άνδρες υπέφεραν σχεδόν τόσο από τον αέρα της

νύκτας, όσο και από τον καυτό ήλιο της ημέρας.

Συχνά υπήρχε μια διαφορά **40** βαθμών μεταξύ της ανώτερης θερμοκρασίας της ημέρας και της χαμηλότερης της νύκτας.

Ενωρίς το τα πρωϊνά πριν ανατείλει ο ήλιος, ώστε να διαλύσει την υγρασία, το στρατόπεδο κάποτε εμφανιζόταν να είναι καλυμμένο από ένα μαύρο σύννεφο και μόνο με εικασίες μπορούσες να υπολογίσεις τι βρισκόταν σε απόσταση μισού μιλίου.

Η προμήθεια σε νερό στο Τσιφλίκ ήταν αρκετά, εξαιρετική σε ποιότητα και πολύ εύκολα να εξευρεθεί. Το νερό έβγαινε από τους λόφους κοντά και μεταφερόταν κοντά στο στρατόπεδο από το υδραγωγείο που κτίστηκε για να εξυπηρετεί την πόλη της Λάρνακας.

Οι άνδρες του **71**ου είχαν στρατοπεδεύσει δυτικά όπου το έδαφος βρισκόταν πιο ψηλά από αλλού.

Το **101**ο βρισκόταν δίπλα και στη συνέχεια υπήρχε μεγάλο χώρισμα. Οι άλλοι άνδρες βρίσκονταν ανατολικά και βορειοδυτικά του στρατοπέδου.

Με εξαίρεση τους άνδρες του πυροβολικού που είχαν προμηθευθεί με εκείνες που χρησιμοποιούσαν οι Ινδοί, οι στρατιώτες εγκαταστάθηκαν σε σκηνές. Στην αρχή είχε παραχωρηθεί μια σκηνή για κάθε οκτώ άνδρες.

Αφαιρουμένων εκείνων που ήσαν σκοποί ή στα Νοσοκομεία ή κρατούμενοι ή υπηρέτες διέμεναν μόνο επτά άνδρες σε κάθε σκηνή.

Οι αξιωματικοί είχαν άλλες σκηνές. Η απόσταση μεταξύ της κάθε σκηνής και μεταξύ της κάθε μονάδας και μεταξύ του κάθε συντάγματος ήταν εκείνη που καθορίζεται από τους επίσημους κανονισμούς.

Στους άνδρες είχαν δοθεί ένα σεντόνι εδάφους και δυο κουβέρτες. Αυτά μαζί με τους βαριούς σάκκους αποτελούσαν το κρεβάτι τους ενώ βρίσκονταν στο Τσιφλίκ. Αργότερα τους δόθηκαν αχυροστρώματα.

Τα μαγειρία βρίσκονταν στα αριστερά. Στην αρχή ήταν εντελώς ακάλυπτα, ενώ αργότερα προστατεύθηκαν από τον ήλιο με καλύφες από καλάμια

και λάσπη".

Στη συνέχεια ο Χιουμ περιγράφει τις υγειονομικές συνθήκες στο στρατόπεδο, τον τρόπο που εξασφάλιζαν τις ανέσεις τους και τις τροφές τους οι άνδρες και πρόσθετε ότι οι ασθενείς νοσηλεύονταν σε νοσοκομείο που υπήρχε στο στρατόπεδο.

Πρόσθετε:

"Στην αρχή ο αριθμός των ασθενών ήταν μικρός. Περιλαμβανομένων εκείνων που μετεφέρθηκαν από τα πλοία μόνο **52** άνδρες είχαν εισαχθεί στο στρατιωτικό Νοσοκομείο στις πρώτες εννέα μέρες του Ιουλίου, αριθμός λιγότερος από ότι παρατηρείται στην Αγγλία πιθανόν.

Οι περισσότεροι είχαν ασθενήσει ελαφριά και **12** από ελαφρό πυρετό. Αλλά την επόμενη που σχηματίστηκε το στρατόπεδο ένας στρατιώτης του **71ου** πέθανε από ηλιακή αποπληξία.

Ενας άλλος που αρρώστησε μπόρεσε να αποθεραπευθεί. Η έντονη ζέστη μειωνόταν από τον φρέσκο αέρα που φυσούσε όλη τη μέρα, αλλά σε μια θερμοκρασία **113** βαθμών μέσα στη σκηνή κατά τη διάρκεια του πιο θερμού μέρους της ημέρας, αυτό ταλαιπωρούσε τους ασθενείς.

Η πληροφορία που δόθηκε από τους τοπικούς γιατρούς και τους κατοίκους αναφορικά με το είδος της ασθένειας που θα συναντάτο μεταξύ των στρατιωτών ήταν: Οτι κάθε νεοερχόμενος στην Κύπρο θα υποφέρει από ενδημικό πυρετό μέσα σε ένα χρόνο από την άφιξη του. Οι εξαιρέσεις είναι πολύ λίγες, ώστε δεν επηρεάζουν τη γενική εικόνα. Ο πυρετός σύμφωνα με την ένταση του χαρακτηριζόταν ως "ψυχρός πυρετός".

Επίσης η ασθένεια ήταν ελαφράς μορφής σε πολλά πρόσωπα και ότι αυτοί που ασθενούσαν υπέφεραν όχι περισσότερο από έναν συνηθισμένο κρυολόγημα, ότι η θνησιμότητα από τη χειρότερη μορφή του βλαβερού πυρετού διέφερε κατά τα διάφορα χρόνια από **3%** μέχρι **8%** και ότι ένα ξεχωριστό χαρακτηριστικό του ενδημικού αυτού πυρετού είναι ότι μπορούσε να

επαναλαμβάνεται κάθε επτά μέρες, δύο με τρεις φορές, αλλά δεν επαναλαμβάνονταν περισσότερο τότε η ασθένεια γινόταν χρόνια και δυνατόν να ακολουθούσε επικίνδυνη επιδείνωση της κατάστασης του ασθενούς.

Λέχθηκε επίσης ότι επικρατούσε σε μεγάλο βαθμό από το Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο που θεωρείται η ζεστή περίοδος και ότι τα χειρότερα χρόνια είναι εκείνα όταν σημειώνεται μεγάλη βροχόπτωση, αργά την άνοιξη, όπως συνέβη τον τρέχοντα χρόνο, ότι σε ασυνήθη επικράτηση συμβαίνουν ασυνήθη θανατηφόρα κρούσματα και ότι ο πυρετός επικρατεί και είναι πιο σοβαράς μορφής στις νότιες παράλιες περιοχές, όπου υπάρχουν εκτεταμένοι βάλτοι παρά αλλού.

Διατείνονται ακόμη ότι δεν υπάρχει τίποτε που να κάνει να ξεχωρίζει τον πυρετό που συναντάται στην Κύπρο με εκείνο που συναντάται σε πολλά σημεία της Μικράς Ασίας.

Σχετικά σε άλλες ασθένειες τονίστηκε ο Τύφος είναι συνήθης στις πόλεις και τα χωριά. Οι στατιστικές της ασθένειας σε ένα μικρό τμήμα τουρκικών στρατευμάτων που βρίσκονταν στη Λευκωσία, έδειξαν ότι οι άνδρες υπέφεραν κυρίως από Μαλάρια, ότι ο Τύφος συνέβαινε περιοδικά και ότι η Λέπρα ήταν μια ασθένεια που θα αντιμετωπίζαμε.

Οι άνδρες που εισήχθησαν στο Νοσοκομείο του Τσιφλίκ στις πρώτες λίγες μέρες μετά την εγκαθίδρυση του στρατοπέδου, υπέφεραν στις περισσότερες περιπτώσεις από ψηλό πυρετό, ο οποίος δεν διαφέρει από εκείνον που συναντάται σε όλες τις θερμές χώρες και σε νεοφερμένους σαν συνέπεια της έκθεσης τους στον ήλιο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η ασθένεια εξηφανίσθη και οι άνδρες επέστρεψαν στο καθήκον τους σε δυο ή τρεις μέρες, αλλά σε άλλες περιπτώσεις συνέχισε έντονη (...). Η πρώτη θανατηφόρος περίπτωση σημειώθηκε σε ένα Λοχία του 71ου που συνέβη τέσσερις μέρες μετά που προσβλήθηκε από πυρετό.

Την πρώτη εβδομάδα του Αυγούστου αυξήθηκε ο αριθμός των ασθενών και την 5η του μηνός ή 12 μέρες μετά την αποβίβαση τους, η ασθένεια πήρε

εποικοδομητική μορφή.

Αυτή τη μέρα πέντε άνδρες, όλοι του 42ου προσβλήθηκαν. Τρεις μέρες προηγουμένως, τη 2α Αυγούστου, είχε βρέξει δυνατά (κάτι που συμβαίνει σπάνια αυτό το μήνα) και αυτό συνέβαλε ώστε να κρυσώσει ο αέρας πολύ.

Χωρίς αμφιβολία αυτό επέσπευσε τον πυρετό σ' αυτούς είχαν προσβληθεί από το μίasma.

Στις 6 Αυγούστου δέκα άνδρες του 42ου και ένας του 71ου προσβλήθηκαν και την επομένη το 101ο που μέχρις αυτή τη στιγμή δεν είχε επηρεασθεί σημαντικά, έστειλε 123 άνδρες στο Νοσοκομείο.

Αυτή τη μέρα επίσης 21 άνδρες του 42ου και δυο του 71ου προσβλήθηκαν.

Στις 9 του μηνός σημειώθηκαν 28 κρούσματα. Μέχρι τις 16 του μηνός σημειώθηκαν 372 κρούσματα σε μια δύναμη από 2.368 αξιωματικούς και άνδρες.

Δυο θάνατοι σημειώθηκαν αυτή την εβδομάδα με την ασθένεια να διαρκεί γύρω στις 4 ημέρες.

Τα κρούσματα μεταξύ των αξιωματικών είναι λιγότερα σε σύγκριση με τους άνδρες. Ενώ το ένα τέταρτο των ανδρών βρισκόταν στο Νοσοκομείο, μόνο το ένα έννατο των αξιωματικών είχε ασθενήσει (...). Οι αξιωματικοί έχουν την ευχέρεια να βρίσκονται σε πιο δροσερά μέρη όταν είναι ασθενείς και είναι απομονωμένοι, πράγμα που δεν έχουν οι άνδρες.

Επίσης μετακινήθηκαν σε πλοία σαν εμφανίστηκε η ασθένεια. Από καιρού εις καιρόν άνδρες που φαίνονται ότι παραμένουν ασθενείς για μεγάλο διάστημα μεταφέρον σε ένα μικρό νοσοκομείο στη Λάρνακα, αλλά αυτό πολύ σύντομα γέμισε και δεν μπορούσε να εξευρεθεί ιδιωτική κατοικία κατάλληλη για να γίνει Νοσοκομείο. Αιτήσεις που έγιναν στο Μοναστήρι και το Μοναστήρι των καλογραιών της Λάρνακας απέτυχαν.

Την τρίτη εβδομάδα του Αυγούστου ο αριθμός των ασθενών μειώθηκε στο στρατόπεδο. Στο Νοσοκομείο έγιναν δεκτοί πάσχοντες από Μαλάρια μόνο 78 σε σύγκριση με 372 την προηγούμενη εβδομάδα, αλλά αυτό

μερικώς οφείλεται στο ότι το **42ο** αναχώρησε.

Τα ινδικά στρατεύματα είχαν σταλεί στη Λάρνακα και τη Λευκωσία και τη **2** Αυγούστου το πρώτο σύνταγμα αναχώρησε για την Ινδία και στις αρχές Σεπτεμβρίου όλο το Σύνταγμα, εκτός από τις τέσσερις μονάδες των Μηχανικών, είχαν αναχωρήσει από την Κύπρο.

(...) Η διαδικασία στην οποία ζητούσαν όλοι ήταν η μετακίνηση του στρατοπέδου από το Τσιφλίκ Πασά. Αλλά δεν ήταν εύκολο να αποφασισθεί που θα μεταφερόταν.

Η επιλογή του εδάφους για ένα νέο στρατόπεδο περιοριζόταν από τις απαιτούμενες ανάγκες και εκτός από την ύπαρξη εδάφους απαλλαγμένου από Μαλάρια, έπρεπε να υπάρχει ικανοποιητική προμήθεια νερού και μια απόσταση από το υπάρχον στρατόπεδο που να μπορεί να προσφέρεται για τη συγκοινωνία.

Πρόσωπα που γνώριζαν και μπορούσαν να δώσουν υπεύθυνη γνώμη κατέληξαν στην επιλογή του Δαλιού, σαν τοποθεσία που θα μπορούσε να αποδειχθεί υγιεινή. Διάφορα πρόσωπα εισηγήθηκαν άλλες θέσεις, αλλά το Δάλι ήταν το μόνο στο οποίο συνέπιπταν οι απόψεις ή μάλλον εναντίον του δεν δόθηκε καμιά αντίθετη άποψη.

Αρχικά δεν υπήρχε σκέψη να λειτουργήσει για πολύ το Τσιφλίκ. Οι περισσότεροι στρατιώτες θα τοποθετούνταν σε διάφορα κέντρα της πολιτικής Κυβέρνησης της νήσου, αλλά ο σκοπός αυτός ολοκληρώθηκε μόνο σχετικά με δύο από αυτά στην Κερύνεια, στα βόρεια και την Πάφο στα Δυτικά.

Στις **19** Αυγούστου το αρχηγείο του **42ου** των Χάϊλαντερς στάληκε διά θαλάσσης στην Κερύνεια και την άλλη μέρα δυο μονάδες του ιδίου συντάγματος επιβιβάστηκαν για την Παφο.

Οι άνδρες που ανάρρωσαν στάληκαν με το σύνταγμα τους πιστεύοντας ότι η μετακίνηση τους από το σημείο αυτό και το ταξίδι θα αποκαθιστούσε την υγεία τους

Στις **28** Αυγούστου το **71ο** των Χάϊλαντερς κινήθηκε προς το Δάλι, **17** μίλια βορειοδυτικά του

Τσιφλίκ. Εγκαταστάθηκαν αρχικά στην κοιλάδα, κοντά στα βόρεια σύνορα του τείχους.

Η κοιλάδα του Δαλιού παρουσίαζε αξιωματική αντίθεση με την έρημη ύπαιθρο που συνδεόταν με το πρώην στρατόπεδο. Ο ποταμός Ιδαλίας (Γιαλιάς) που περνά διά μέσου της, παρόλον ότι είναι ποταμός την εποχή που πέφτουν οι δυνατές βροχές και άλλες φορές, η κοίτη του ποταμού όπου υπάρχουν περιοδικώς λίμνες, συμβάλλει στην καλλιέργεια μιας στενής λωρίδας γης, στην κάθε πλευρά.

Η κοιλάδα έχει την όψη της περιοχής κοντά στον Ποταμό Νείλο. Οι πιο πλούσιες φυτείες δημητριακών βαμβακιού και άλλες φυτείες εκτείνονταν μέχρι που φθάνουν τα κανάλια που διοχετεύονται τα νερού του ποταμού.

Πέρα από το σημείο αυτό αρχίζει απότομα μια άγονη περιοχή. Ο πληθυσμός της κοιλάδας είναι συγκεντρωμένος σε διάφορα μικρά χωριά από πήλινα σπίτια, ενώ οι εκκλησιές και τα τζαμιά είναι τα μόνα σπίτια που φαίνονται ότι μπορούν να αντέξουν με έντονη βροχή.

Αλλά ανεξάρτητα από την εμφάνιση τους, είναι στερεά κτισμένα και καλοσχεδιασμένα για εκείνους που τα κατοικούν.

Η ζέστη του καλοκαιριού και οι υγροί άνεμοι του χειμώνα αποκλείονται από τους τοίχους που είναι κατασκευασμένοι από πηλό ξηραμένο στον ήλιο (πλυνθάρια) και από τοις πήλινες οροφές.

Οι κατοικίες στις οποίες οι κάτοικοι εξασφαλίζουν διαμονή γι' αυτούς δεν μπορούσε εντούτοις να ανεγερθούν γρήγορα για τους στρατιώτες.

Στην επιλογή του στρατοπέδου, στο οποίο να εγκατασταθούν οι καταπιεσμένοι από την επιδημική ασθένεια στρατιώτες, η επίπτωση σ' αυτούς στη θέα δένδρων και πράσινων αγρών, αμπελώνων, σπιτιών και οι ενδείξεις οικιακής ζωής και επαγγελματών ήταν σημαντικής σημασίας. Όλα αυτά εξασφαλίστηκαν στο Δάλι.

Εφόσον το 101ο Σύνταγμα βρισκόταν υπό διαταγή να εγκαταλείψει τη διοίκηση και εφόσον οι στρατιώτες που απαιτούνταν στη Λάρνακα για καθήκοντα σχετικά με την απόβαση και την προστασία των κυβερνητικών αποθηκών τρεις μονάδες στρατιωτών μετακινήθηκαν επιτυχώς από το Τσιφλίκ Πασά, σε στρατόπεδο δυτικά της πόλης. Οι ανάγκες που απαιτούσαν την παρουσία του Συντάγματος στη Λάρνακα απαιτούσαν επίσης όπως το στρατόπεδο βρίσκεται κοντά στην τοποθεσία, όπου οι άνδρες θα αναλάμβαναν τα καθήκοντά τους.

Στην αρχή οι επιπτώσεις στην υγεία των ανδρών από τη μετακίνηση από το Τσιφλίκ φάνηκε ότι ήσαν προς όφελος από κάθε άποψη.

Το 42ο ιδιαίτερα φαινόταν να έχει ανταλλάξει ένα ανθυγιεινό με ένα υγιεινό στρατόπεδο.

Λέχθηκε στην εισαγωγή αυτής τη έκθεσης ότι δεν υπήρχαν ακριβείς πληροφορίες αναφορικά με το κλίμα της Κύπρου, την υγιεινή των διαφόρων περιοχών η οποία έπρεπε να υπολογισθεί και οι εντυπώσεις, αναφορικά με αυτό σχηματίζονταν, όχι από προσωπική εξέταση των δεδομένων, αλλά κυρίως από τις εντυπώσεις των ατόμων και ένα πολύ μικρό αριθμό τέτοιων ατόμων, από το αποτέλεσμα της παραμονής στις τοποθεσίες, πάνω στην προσωπική τους υγεία και αυτό μπορεί να ήταν εξαιρετικά παραπλανητικό.

Περιοχές πολύ ανθυγιεινές ήταν γνωστές, αλλά δεν υπήρχε γενική σύμπτωση άποψης όσον αφορά την υγιεινή οποιασδήποτε ειδικής θέσης. Σε απάντηση στο ερώτημα να υπολογισεί η υγιεινότητα κάθε επαρχίας ένας κύριος, ικανός να δώσει συμβουλή είπε: "Πήγαινε στα διάφορα χωριά, παρατήρησε την εμφάνιση των κατοίκων. Οπου τους βρεις καλά αναπτυγμένους και δυνατούς αυτό θα είναι υγιεινό".

Γράφοντας έπειτα από μια εμπειρία οκτώ μηνών, η συμβουλή φαίνεται να ήταν η καλύτερη που μπορούσε να δοθεί, αλλά απαιτούσε χρόνο να τεθεί σε εφαρμογή.

Η Κερύνεια υπαστηριζόταν από πολλούς ευνοϊκά. Πρόσωπα που αναρρώννυαν από την ασθένεια,

πήγαν σ' αυτή για να βοηθήσουν στην ανάρρωση τους. Πιστευόταν ότι τα στρατεύματα εκεί μπορούσαν να εγκατασταθούν μερικώς σε φρούριο κοντά στη θάλασσα και οι υπόλοιποι σε μοναστήρι στην πλευρά των βουνών.

Όταν το **42ο** έφθασε εν τούτοις διαπιστώθηκε ότι κανένα από αυτά τα κτίρια δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και το Σύνταγμα τοποθετήθηκε και πάλι σε στρατόπεδο που σχηματίστηκε κοντά στην πόλη της Κερύνειας, μισό μίλι από τη θάλασσα και ένα μίλι από τους πρόποδες της οροσειράς που διαχωρίζει τη στενή παραλία από το υπόλοιπο νησί.

Στο στρατόπεδο υπήρχαν υπεράριθμα δένδρα για σκιά, η τοποθεσία φαινόταν ξηρή και το νερό που εξασφαλιζόταν από ένα υδραγωγείο κοντά ήταν πλούσιο και καλής ποιότητας.

Οι παρατηρήσεις τις οποίες έκαμε ο υγειονομικός αξιωματικός στην πρώτη του έκθεση, μετά την άφιξη του **42ου** στην Κερύνεια ήταν ότι η υγεία του Συντάγματος είχε βελτιωθεί πολύ και σχεδόν όλοι οι άρρωστοι που είχαν σταλεί από το Τσιφλίκ, επέστρεψαν στο καθήκον τους και οι περιπτώσεις πυρετού που έφθαναν στο νοσοκομείο ήταν λίγες και ελαφράς μορφής.

Την επομένη εβδομάδα, εν τούτοις, σημειώθηκε αύξηση του αριθμού των ανδρών στο Νοσοκομείο.

Μέρος αυτού οφειλόταν στο ότι μια ομάδα είχε εκτεθεί στον ήλιο, ενώ συνόδευε καταδίκους. Οι άνδρες είχαν κατακουρασθεί όταν ανέβηκαν στα βουνά μέσα στον καυτό ήλιο, και πολλοί από αυτούς είχαν προσβληθεί από πυρετό.

Η ζέστη συνέχισε να είναι μεγάλη. Ακόμα και τις συγκριτικά καλύτερες σκηνές των Ινδιάνων, στις οποίες διέμεναν τα στρατεύματα, το θερμόμετρο έφθανε στους **98** βαθμούς. Κρούσματα πυρετού άρχισαν τώρα να εμφανίζονται σε εκείνους που υπέφεραν στο Τσιφλίκ. Τη δεύτερη βδομάδα του Σεπτεμβρίου, **23** άνδρες αρρώστησαν, οκτώ υπέστησαν υποτροπή και ένας πέθανε, αλλά τα περισσότερα κρούσματα αυτή την

περίοδο ήσαν ελαφράς μορφής.

Ένα απόσπασμα **40** ανδρών από το Βασιλικό Μηχανικό εγκαταστάθηκε επίσης στην Κερύνεια, σε στρατόπεδο, τρία μίλια από την πόλη, κοντά σε ένα παλιό μοναστήρι, στην ορεινή περιοχή, σε ένα υψόμετρο **600** ποδών από την επιφάνεια της θάλασσας, αλλά αυτό αποδείχθηκε ότι δεν ήταν πιο υγιεινό από το έδαφος κάτω στην κοιλάδα, όπου βρισκόταν το **42ο**.

Η θέση καταλήφθηκε αρχικά στα τέλη Αυγούστου όταν εννέα άνδρες που αναρρώνυαν από πυρετό μεταφέρθηκαν από τη Λευκωσία. Ένα κτίριο του μοναστηρίου στο Μπέλλα Παΐς, όπως ονομάζεται το μέρος, μετατράπηκε σε νοσοκομείο και ελπιζόταν ότι η μεγάλη δροσιά, σ' αυτό το ύψος, με τη σκιά των δένδρων και η προστασία από τον ήλιο, που έδιναν οι μεγάλοι τοίχοι, μαζί με την αλλαγή σε μια τοποθεσία με τόσες φυσικές ομορφιές, θα δικαιολογούσε την επιλογή του νοσοκομείου του μοναστηρίου ως τόπου για ανάρρωση.

Όμως καμιά διαφορά λόγω της παραμονής εδώ δεν ήταν φανερή. Οι άρρωστοι αναρρώνυαν πολύ αργά και όχι σωστά, ενώ οι άνδρες που είχαν αναλάβει καθήκον εκεί προσβλήθηκαν και αυτοί από Μαλάρια με το ίδιο ποσοστό, όπως στο στρατόπεδο πιο κάτω.

Οι ομάδες του **42ου** που στάληκαν στην Πάφο υπέφεραν πιο πολύ από εκείνες που μεταφέρθηκαν στην Κερύνεια. Παρόλον ότι αρχικά είχε εγκατασταθεί σε χαμηλές περιοχές το στρατόπεδο τους μεταφέρθηκε αμέσως σε πιο ψηλό σημείο, όπου υπήρχει καλό νερό, αλλά οι άνδρες είχαν εκτεθεί στον ήλιο σε μεγάλο βαθμό πριν γίνουν οι απαραίτητες διευθετήσεις για τις ανέσεις τους.

Οι ινδικές σκηνές χρησιμοποιήθηκαν. Μετά που το απόσπασμα έμεινε για **15** μέρες στην Πάφο, ήσαν σε ποσοστό **4,216** στους **1000**, αλλά η ασθένεια δε διαρκούσε πολύ.

Την επόμενη βδομάδα το ποσοστό είχε υπερδιπλασιαστεί και την εβδομάδα που έληξε στις **13** Σεπτεμβρίου, **47** από τους **163** προσβλήθηκαν, ενώ ένας

πέθανε μετά από ασθένεια που κράτησε δυο μέρες.

Παρόλον ότι η ζέστη είχε μαλακώσει και οι ασθενέστεροι από τους άνδρες είχαν σταλεί μακριά, δεν παρατηρήθηκε κάμψη της ασθένειας. Την τελευταία εβδομάδα του Σεπτεμβρίου **31** άνδρες μεταφέρθηκαν στο Νοσοκομείο και από αυτούς οι μισοί είχαν προσβληθεί και προηγουμένως.

Οι άνδρες του αποσπάσματος φαίνονταν πολύ άρρωστοι και εξασθενημένοι.

Μετά τη μετακίνηση του **101**ου Συντάγματος από το Τσιφλίκ είχε στην αρχή ένα σχετικό υγιεινό διάλειμμα στη Λάρνακα. Τα κουραστικά καθήκοντα που απαιτούνται για την αποβίβαση των προμηθειών κλπ. παρόλον ότι εκτελούνταν τα πρωινά δεν εξέθεταν τους άνδρες στον ήλιο που ήταν επίσης δυνατός ακόμη και τις ώρες εκείνες.

Τη δεύτερη εβδομάδα μετά την άφιξη του συντάγματος, καθημερινά εισάγονταν στο Νοσοκομείο **23** άτομα καθημερινά και ταυτόχρονα οι απολύσεις από το Νοσοκομείο ήσαν γύρω στις **12** μόνο.

Τα επανειλημμένα κρούσματα στα ίδια πρόσωπα πολλές φορές τα έστελλε στο Νοσοκομείο. Πολλές περιπτώσεις ήσαν μεγάλης έντασης. Σε ορισμένες περιπτώσεις ακολουθούσε ο θάνατος μέσα σε λίγες μέρες.

Οι ασθενείς του στρατοπέδου τύγχαναν θεραπείας στο νοσοκομείο του στρατοπέδου ή αν υπήρχε διαθέσιμο δωμάτιο στο Νοσοκομείο της πόλης. Η ζέστη έστω και κάπως πιο ήπια σε σύγκριση με τις πρώτες μέρες, εξακολουθούσε να είναι μεγάλη.

Μετά τις ανεπιτυχείς προσπάθειες που έγιναν για να εξασφαλισθούν κτίρια, για να μετατραπούν σε νοσοκομείο η έρευνα, παρόλονν ότι δεν εγκαταλήφθηκε δεν ήταν πειστική, λόγω της εμπειρίας της ανεπιτυχούς προόδου των διαφόρων ασθενών που τύγχαναν θεραπείας σε εκείνα που είχαν ήδη εγκαθιδρυθεί, αλλά και από την έλλειψη ελπίδας με τα μέσα της διοίκησης που διέθετε η διοίκηση, για να

υπάρχει καθαρότητα σε κάθε σπίτι της πόλης.

Αλλά δεν μπορεί παρά να γίνει δεκτό το γεγονός ότι οι ευκαιρίες για αποθεραπεία ενός ανδρός που έπασχε από πυρετό με θερμοκρασία στο σώμα του **105** βαθμών, ήσαν μεγαλύτερες εξ ολοκλήρου γενικά σε ένα σπίτι, με θερμοκρασία **85** βαθμών, παρά μέσα στη σκηνή.

Έτσι ενοικιάστηκαν δυο κτίρια και εξοπλίστηκαν. Σ' αυτά μπορούσαν να μείνουν **65** άρρωστοι.

Τη δεύτερη και την τρίτη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου τα κρούσματα πυρετού άρχισαν να κάμπτονται λόγω της αλλαγής των καιρικών συνθηκών.

Η εποχή των ελαφρών βροχών είχε φθάσει και από καιρού εις καιρόν οι αναμενόμενες καταρρακτώδεις βροχές θα έπεφταν.

Ενωρίς τα πρωίνα εμφανίζονταν αστραπές νοτιανατολικά του ορίζοντα.

Ο ήλιος ανέβαινε μέσα σε βαριά μαύρα σύννεφα και ο παγωμένος αέρας, βαρύς από την υγρασία, φυσούσε το πρωί και το απόγευμα.

Αλλά αυτά δεν αποτελούσαν τον προπομπό των βροχών. Ο ήλιος έβγαινε από τα σύννεφα και έκαιγε και πάλι. Η επίπτωση αυτής της περίεργης κατάστασης εμφανίστηκε στις **9** Σεπτεμβρίου, στον αριθμό των κρουσμάτων, τα οποία αυξήθηκαν στα **21** και την άλλη μέρα στα **265**, ενώ την τρίτη μέρα μόλις σταμάτησε αυτό το ατμοσφαιρικό φαινόμενο, τα κρούσματα έπεσαν μόνο στα **16**.

Όταν επαναλήφθηκαν όμως στις **13** Σεπτεμβρίου οι αποστολές στο Νοσοκομείο έφθασαν στις **39**. Η ίδια σχέση μεταξύ των ανωμάτων μετεωρολογικών συνθηκών στην αύξηση της ασθένειας αυτή την περίοδο παρατηρήθηκε επίσης στα πλοία που ήταν αγκυροβολημένα δυο μίλια από την ακτή.

Στις **18** του μηνός έπεσαν ισχυρές βροχές και αυξήθηκε η εμφάνιση της ασθένειας.

Αλλά δεν υπήρξε προοδευτική αύξηση, παρά το γεγονός ότι ακολούθησαν βροχές για τρεις κατά

συνέχεια μέρες.

Κατά την αναχώρηση του **101**ου η Λάρνακα έπαυσε να αποτελεί χώρο στάθμευσης στρατιωτών, αλλά επειδή ήταν το λιμάνι, ένας μικρός αριθμός ανδρών διατηρήθηκε εκεί σχετικά με τα Νοσοκομεία και τις αποθήκες. Μερικώς σαν συνέχεια της φύσης της εργασίας τους και μερικώς από την ανθυγιεινότητα τη πόλης, αυτοί οι άνδρες υπέστησαν πολλά από τις ασθένειες. Ορισμένοι υπέστησαν εντερικό πυρετό και ένας πέθανε από Διφθερίτιδα.

Το αρχηγείο της διοίκησης εγκαθιδρύθηκε στο Μοναστήρι του Κύκκου, κοντά στη Λευκωσία, στη μεγάλη κεντρική περιιάδα της νήσου και στις αρχές του Αυγούστου είχε συνδεθεί με το Λόχο των Βασιλικών Μηχανικών από το Τσιφλίκ.

Το στρατόπεδο βρισκόταν κοντά στο Μοναστήρι μέσα στους αγρούς, οι οποίοι προηγουμένως καλλιεργούνταν, αλλά δεν υπήρχαν θάμνοι κοντά.

Στις δυο μέρες που ακολούθησαν την άφιξη τους δέκα ασθενείς από το Βασιλικό Μηχανικό εισήχθησαν στο Νοσοκομείο. Τους ακολούθησαν άλλοι **16** την επόμενη βδομάδα και άλλοι τη μεθεπόμενη.

Ο πυρετός ήταν σοβαρής μορφής και τρεις άνδρες πέθαναν. Όταν αναγνωρίστηκε η ανθυγιεινότητα του Στρατοπέδου οι στρατιώτες στάληκαν στην κοιλάδα του Δαλιού και εκείνοι από τους ασθενείς που μπορούσαν να μετακινηθούν στάληκαν στο Δάλι ή στο Νοσοκομείο του Μοναστηρίου της Κερύνειας. Λίγοι στρατιώτες μόνο που απασχολούνταν σαν γραφείς κλπ έμειναν στο αρχηγείο.

Τα στρατεύματα που στάληκαν στην κοιλάδα του Δαλιού αποτελούνταν αρχικά, σχεδόν αποκλειστικά από το **71ο** το τμήμα που είχε υποστεί συγκριτικά πολύ λίγα στο στρατόπεδο Τσιφλίκ. Αυτό όμως δεν συνέχισε στο Δάλι. Τη δεύτερη βδομάδα μετά την άφιξη τους, που έληξε στις **3** Σεπτεμβρίου **75** μεταφέρθηκαν στο Νοσοκομείο από πυρετό και συνέβη και ένας θάνατος από αποπληξία.

Την επόμενη βδομάδα εισήχθησαν **122** άλλοι με

πυρετό και Δυσεντερία. Η ασθένεια στο Δάλι ήταν πυρετός της Μαλάριας του ιδίου τύπου που είχαν προσβληθεί και οι άντρες στο Στρατόπεδο του Τσιφλίκ Πασά και ορισμένα κρούσματα ήσαν πολύ σοβαρά, αλλά η διαφορά στο μέλλον της ασθένειας στο Δάλι ήταν ότι εκτός από την περίπτωση που αναφέρθηκε κανένας άλλος δεν πέθανε και πολύ λίγοι κατέστησαν ανίκανοι από τις συνέπειες της.

(...) Την τέταρτη βδομάδα από την άφιξη της, η ασθένεια στο **71ο** άρχισε να υποχωρεί αλλά το ξέσπασμά της στην αρχή συνέβαλε ώστε να αποφασισθεί εγκατάλειψη του Δαλιού και οι άνδρες μετακινήθηκαν στο Μαθιάτη, σε πιο ψηλό υψόμετρο

(...) Το άμεσο αποτέλεσμα της μετακίνησης σε νέο έδαφος ήταν ακόμα ένα ξέσπασμα της ασθένειας παρόμοιας με εκείνης που εντοπίστηκε στην αρχή σε κάθε στρατόπεδο.

Οι άνδρες εισέρχονταν στο νοσοκομείο **12,15** και **20** την ημέρα. Ξαν ένας νέος παράγοντας στην πρόκληση της ασθένειας είχε εισαχθεί και ταυτόχρονα οι παλιοί έχαναν πολλή από την προηγούμενη δύναμη τους, δεν ήταν δυνατό να αποφασισθεί κατά πόσον το νέο έδαφος ήταν περισσότερο ή λιγότερο ανθυγιεινό ή απλώς ανθυγιεινό.

(...) Την τελευταία εβδομάδα του Οκτωβρίου τα κρούσματα μειώθηκαν στα μισά. Παρ' όλον ότι η μείωση ήταν παρόμοια με εκείνη που ακολούθησε τα κρούσματα στο Τσιφλίκ και το Δάλι, αυτό σημείωσε το κρίσιμο σημείο μεταξύ της ανθυγιεινής και της υγιεινής εποχής.

Τα παραπήγματα που στάληκαν από την Αγγλία για εγκατάσταση των στρατιωτών έφθασαν και θα τοποθετούνταν στο Μαθιάτη, αλλά η συμβολή τους στην καταπολέμηση της ασθένειας δεν φάνηκε παρά μόνο μετά τρεις εβδομάδες αργότερα, όταν όλοι σχεδόν οι άνδρες είχαν μετακινηθεί από τις σκηνές. Μετά από αυτό και λόγω των άλλων βελτιώσεων που έγιναν οι συνθήκες των στρατιωτών ήταν παρόμοιες με εκείνες σχεδόν των συνηθισμένων σταθμών.

Σημειώθηκαν ακόμα και άλλα κρούσματα πυρετού, παρόμοια με εκείνα που συνέβησαν στο Τιςφλίκ, αλλά η ισχυρότερη μαρτυρία για τις αλλαγές που σημειώθηκαν στις συνθήκες, κλιματολογικές και άλλες, που άρχισαν τώρα να επηρεάζουν τους στρατιώτες, ήταν το γεγονός ότι οι νεοερχόμενοι γλύτωναν πλέον από την ασθένεια.

Ενα τμήμα 50 ανδρών των Βασιλικών Μηχανικών έφθασε από την Αγγλία στα τέλη του Οκτωβρίου. Μετά από παραμονή έξι βδομάδων μόνο τρεις ασθένησαν από πυρετό και το ίδιο συνέβαινε με τους άλλους που έφθαναν αυτή την εποχή.

Αλλά ενώ η υγεία των στρατιωτών στο Μαθιάτη είχε βελτιωθεί αρκετά, καμιά αλλαγή δεν σημειώθηκε σε εκείνη των στρατιωτών στην Κερύνεια. Μέχρι το τέλος του Σεπτεμβρίου, οι άνδρες που απολύονταν από το Νοσοκομείο ισοβαθμούσαν με εκείνους που εισάγονταν σ' αυτό αλλά αργότερα αυξήθηκε ο αριθμός των εισρχομένων.

Ο ένας μετά τον άλλο οι άνδρες που αντιμετώπιζαν στο δηλητήριο της Μαλάριας άρχισαν να υποκύπτουν στην επιρροή του και αρρώστησαν με πυρετό.

Αλλά η οξύτητα της ασθένειας ήταν τώρα λιγότερο επικίνδυνη και σοβαρά περιστατικά δεν κατέληγαν σε θάνατο, όπως συνέβαινε κατά τη διάρκεια της ζεστής περιόδου.

Οι θάνατοι ήταν λιγότεροι. Το μόνο φάρμακο για την ασθένεια από την οποία υπέφεραν οι στρατιώτες στην Κερύνεια ήταν μη μετακίνηση τους σε τοποθεσία, ελεύθερη από τη Μαλάρια, αλλά δεν μπορούσε να καθορισθεί που θα βρισκόταν αυτή η περιοχή και η εμπειρία στο Δάλι και πάλι στο Μαθιάτη φαινόταν να έδειχνε ότι μεγάλη εμφάνιση της ασθένειας θα παρουσιαζόταν μόλις μετακινούνταν οι στρατιώτες σε οποιαδήποτε νέα περιοχή του νησιού.

Πολλοί άνδρες που υπέφεραν από τα επανειλημμένα κρούσματα του πυρετού και από τις συνέπειες του με τη μορφή της χρονίας Μαλάριας κατέστησαν ανίκανοι και άλλοι στέλλονταν περιοδικά στα πολεμικά πλοία για δέκα μέρες.

Από αυτό το μέτρο αναμένονταν πολλά, αλλά απέτυχε. Ορισμένοι από εκείνους που είχαν μεταφερθεί στα πλοία δυνάμωσαν αλλά η πλειοψηφία τίποτε δεν κέρδισε και για ορισμένους το ταξίδι ήταν πιο άσχημο.

Τη δεύτερη βδομάδα του Οκτωβρίου έφθασαν παραπήγματα στην Κερύνεια και οι στρατιώτες ανέλαβαν να τα στήσουν.

Αρχικά η εργασία που είχαν αναλάβει φαινόταν ότι ήταν υγιεινή γι' αυτούς. Οι άνδρες άρχιζαν να ενδιαφέρονται και η ασθένεια εξαφανίστηκε για λίγο.

Αλλά η μικρή βελτίωση δεν συνεχίστηκε για πολύ. Το ποσοστό της ασθένειας (περιλαμβανομένων και των ανδρών σε ελαφρά καθήκοντα και εκείνων που πήγαιναν στο Νοσοκομείο για να πάρουν κυνίνο καθημερινά) ήταν γύρω στο **20%** λιγότεροι ενώ ταυτόχρονα τα άλλα τέσσερα πέμπτα των ανδρών είχαν εξασθενήσει. Κανένας δεν φαινόταν να είναι δυνατός.

Στην Πάφο επίσης οι άνδρες του **42ου** συνέχισαν να είναι ασθενείς. Ακόμη και μετά που σχεδόν το ένα πέμπτο της δύναμης που είχε σταλεί, είχε ασθενήσει, ο καθημερινός αριθμός αυτών που αρρωστούσαν έφθανε το ένα έκτο αυτών που έβγαιναν από το Νοσοκομείο.

Στις αρχές Νοεμβρίου δόθηκαν οδηγίες για απομάκρυνση του **42ου** των Χάϊλαντερς από τη διοίκηση και το Σύνταγμα αναχώρησε στις **18** του μηνός. Κατά την επιβίβαση τους στα πλοία ο αριθμός των ασθενών έφθανε τους **100**. Επιπρόσθετα **30** ασχολούνταν με ελαφρά καθήκοντα. Αυτό σήμαινε ότι το ποσοστό ήταν **20,2** και **100%** αντίστοιχα.

Κατά τη διάρκεια που το Σύνταγμα βρισκόταν στην Κύπρο η δύναμη του κατά μέσο όρο ήταν **727** άνδρες. Τα κρούσματα της ασθένειας μεταξύ των ανδρών ήταν **1,258** και οι θάνατοι **12**. Αυτό σημαίνει ότι το ετήσιο ποσοστό των κρουσμάτων ήταν **4, 264.4** και των θανάτων **40.68** κάθε **1000** άνδρες. Εξήντα ένας άνδρες είχαν καταστεί ανίκανοι.

Σχεδόν όλοι οι στρατιώτες που βρίσκονται

τώρα στο Μαθιάτη (Μάρτιος 1879) έχουν εγκατασταθεί σε παραπήγματα που συγκριτικά είναι πιο άνετα.

Το χωριό Μαθιάτης βρίσκεται στο κάτω μέρος της οροσειράς στη βάση μιας κοιλάδας που διαπερνά το νησί από δυτικά προς ανατολικά. Εδώ σε ένα ύψος **1100** ποδών σχηματίζεται μια πεδιάδα σε μια έκταση ενός μιλίου και πλάτους μισού μιλίου και είναι περικυκλωμένη από λόφους, ορισμένοι από τους οποίους έχουν ύψος **200** πόδια από το έδαφος.

Καλό νερό έχει εξασφαλισθεί από πηγάδια. Η ζέστη του καλοκαιρού είναι κάπως λιγότερη από εκείνη που υπάρχει στα κατώτερα στρώματα της ίδιας κοιλάδας.

Αυτά τα πλεονεκτήματα και η εμφάνιση της ασθένειας σε μεγάλη έκταση στο Δάλι συνέβαλε ώστε να επιλεγεί ο Μαθιάτης ως προσωρινός χώρος στάθμευσης των στρατιωτών.

Το Φθινόπωρο έχει δημιουργηθεί δρόμος κατάλληλος για άμαξες και έχουν μεταφερθεί παραπήγματα.

Ένα πλεονέκτημα αυτών των παραπηγμάτων είναι το γρήγορο στήσιμο τους με την τοποθέτηση των διαφόρων κομματιών το ένα δίπλα στο άλλο και αυτό είναι που βάρυνε την επιλογή τους.

(...) Τα παραπήγματα στήθηκαν στη βόρεια περιοχή της κοιλάδας.

Μετά που εγκαταστάθηκαν οι στρατιώτες ο καιρός ήταν κατάλληλος για την υγεία τους σε αντίθεση με προηγουμένως και η ασθένεια σταδιακά υποχώρησε. Όμως ο πυρετός συνέχισε να είναι συνηθισμένος, αλλά η καταπολέμηση οποιασδήποτε άλλης ασθένειας εκτός από τον πυρετό της Μαλάριας δεν ήταν τόσο πλήρης όπως προηγουμένως.

Στις αρχές του Δεκεμβρίου, εν τούτοις, τα δύο τρίτα των ανδρών στο Νοσοκομείο υπέφεραν από αυτό. Το ποσοστό των ασθενών στο Μαθιάτη αυτή την περίοδο ήταν **8%** της δύναμης. Στα μέσα του μηνός έπεσε στο **6%** και οι άνδρες του Βασιλικού Μηχανικού έτυχαν και αυτοί του ευεργετήματος με αποτέλεσμα ενώ το ποσοστό των ασθενών τη δεύτερη βδομάδα του μηνός

ήταν **14%** την τελευταία έπεσε στο **7,5%**. Στις **15** Δεκεμβρίου το **71** των Χάϊλαντερς αναχώρησε από τη διοίκηση και το ποσοστό των ασθενών κατά την επιβίβαση τους στα πλοία ήταν **5%**.

Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του το **71ο** είχε δύναμη **724** ανδρών. Συνέβησαν **1,083** κρούσματα της ασθένειας μεταξύ των ανδρών και πέντε θάνατοι. Το ποσοστό της ασθένειας μειώθηκε σε ένα ετήσιο ποσοστό **30.242,5%** και των θανάτων στο **14.97%** κάθε **1000** άνδρες.

Το Σύνταγμα έστειλε επίσης **13** άνδρες σαν ανίκανους στην Αγγλία.

Με την άφιξη του το Τάγμα προχώρησε προς το Μαθιάτη και εγκαταστάθηκε στα παραπήγματα εδώ προς το παρόν. Η υγεία των ανδρών ήταν εξαιρετική και ο μέσος όρος του αριθμού των ανδρών στο Νοσοκομείο ήταν **3.3%**.

Οι ασθένειες κάθε μορφής είναι ελαφράς μορφής. Τρεις άνδρες προσβλήθηκαν από πυρετό, αλλά καμιά άλλη μορφή κλιματικής ασθένειας δεν εμφανίστηκε. Ο Χειμώνας φαίνεται εξαιρετικά καλός. Οι μέρες είναι λαμπερές και ευχάριστα θερμές, χωρίς να είναι ζεστές. Δυνατές βροχές έπεφταν περιοδικά, αλλά δεν συνεχίζονταν για πολύ.

Παγετός εμφανιζόταν στο Μαθιάτη ενωρίς τα πρωινά και ο αέρας ήταν πολύ καλός τις μέρες εκείνες, όταν ερχόταν από τις παγωμένες κορυφές του Τροόδους, αλλά ήταν παγωμένος. Κατά συνέπεια οι στηθικές ασθένειες και όλοι οι ασθενείς αποθεραπεύθηκαν.

Τέθηκε από την αρχή το ερώτημα σχετικά με την τοποθεσία στην Κύπρο στην οποία θα μπορούσαν να μείνουν οι άνδρες υπό συνήθεις συνθήκες στρατιωτικής ζωής με συνήθη υγεία καθόλη τη διάρκεια του χρόνου. Ήταν πιθανόν με την αποφυγή των τυχαίων πηγών ανθυγιεινότητας στις οποίες εκτέθηκαν οι στρατιώτες τους πέντε μήνες της παραμονής τους στο νησί, αυτό αναπόφευκτα δυνατό να μη ήταν μεγάλο.

Η πληροφορία που εξασφαλιζόταν σχετιζόταν αποκλειστικά με την υγεία των κοινοτήτων στις πεδιάδες και ήταν σε αρμονία με εκείνες που λήφθηκαν στην αρχή, ότι δηλαδή ο πυρετός συναντάτο παντού μετά τη διάρκεια των ζεστών μηνών.

Η εμπειρία από τις περιπτώσεις των στρατιωτών απέδειξε σε εκείνους που ασθενούσαν ότι η ασθένεια επαναλαμβανόταν. Το πρόβλημα φαινόταν ότι έπρεπε να αποφευχθεί όπως οι άνδρες προσβληθούν για πρώτη φορά.

Για την κάμψη της Μαλάριας από το κρύο και την περιορισμένη εμφάνιση της σε χώρες σε ψηλά σημεία σε άλλες χώρες το συμπέρασμα ήταν ότι έπρεπε να αναζητηθούν ψηλά σημεία στα βουνά.

Στην περιοχή γύρω από τη Βηρυτό, σε απόσταση ταξιδιού 12 ωρών με πλοίο από την Κύπρο εμφανίζεται ο ίδιος πυρετός, ο οποίος είναι ενδημικός, αλλά στις ορεινές περιοχές είναι άγνωστος, εκτός σε περιπτώσεις προσώπων τα οποία μετακινούνται εκεί από τις χαμηλές περιοχές για να αναρρώσουν.

Καμιά έγκυρη πληροφορία σχετικά με την υγεία των κατοίκων στις ορεινές περιοχές της Κύπρου δεν μπορούε να εξασφαλισθεί. Πιστευόταν ότι ο πυρετός συναντάτο λιγότερο στα Βουνά, ήταν πιο ήπιος εκείνου που συναντάτο στις πεδιάδες, αλλά η άποψη αυτή δεν στηριζόταν σε παρατηρήσεις. Ήταν δύσκολο να βρεθεί οποιοσδήποτε που είχε ταξιδεύσει στις ορεινές περιοχές, όπου δεν υπάρχουν ούτε πόλεις ούτε ακόμη και σημαντικά χωριά.

Εκτός από μερικούς μοναχούς, όλοι οι κάτοικοι είναι χωρικοί, εξαιρετικά φτωχοί και η άγνοια τους δυνατό να συμπεραίνεται από το γεγονός ότι οι ιερείς που είναι επίσης χωρικοί και απλοϊκοί, ξεχωρίζουν από τις στολές και τους τρόπους τους, πολύ συχνά δεν γνωρίζουν ούτε να διαβάζουν, ούτε να γράφουν.

Μια έρευνα που έγινε προς αυτή την κατεύθυνση με ένα ταξίδι που αναλήφθηκε το Δεκέμβρη, απέδειξε ότι ο πυρετός συναντάτο κάθε χρόνο από το Μάιο μέχρι

τον Οκτώβριο σε κάθε χωριό από τον Πρόδρομο που είναι το υψηλότερο κατηκμημένο σημείο στο νησί λίγο κάτω από την κορυφή του Τροόδους, μέχρι το χωριό που βρίσκεται στους πρόποδες της οροσειράς στο ύψος της θάλασσας, αλλά επίσης απέδειξε ότι η πιο επικίνδυνη μορφή γρίππης που αποκαλείται η "βλαβερή γρίπη" δεν συναντάτο μεταξύ των κατοίκων που διέμεναν σε ύψος **3,600** ποδών. Η εμφάνιση των κατοίκων στα βουνά ήταν συνήθως πολύ καλή. Ήσαν ροδοκόκκινο και δυνατοί.

Αλλά παρόλον ότι διαπιστώθηκε ότι η ασθένεια της Μαλάριας δυνατό να βρεθεί ακόμη και στα βουνά, σημασία έχει το γεγονός ότι η εμφάνιση της μειώνεται όταν ληφθούν υπόψη όλοι οι παράγοντες που σχετίζονται με την εμφάνιση της. Οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών, φαίνονται υγιείς και ρωμαλαίοι. Η εμφάνιση τους ήταν ασυμβίβαστη με την ύπαρξη μιας ευρέως διαδεδομένης χρονίας ασθένειας.

Κατά την καλλιέργεια των αγρών στα χαμηλότερα και υγρά σημεία των κοιλάδων, όπου ο αέρας μολύνεται από συντιθέμενα συσσωρευμένα χορταρικά, που μεταφέρονται από τους χειμάρρους του χειμώνα, οι κάτοικοι εκτίθενται στην επήρεια αυτών που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του πυρετού.

Ενας στρατιώτης σε στρατόπεδο στις ορεινές περιοχές δεν εκτίθεται εντούτοις σ' αυτές τις βλαβερές επιρροές.

Η απασχόληση του, η εγκατάσταση του, το φαγητό και τα ρούχα του, πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να είναι ευνοϊκή για την υγεία και εάν κατά την εμφάνιση του στην αρχή ο πυρετός απουσίαζε, οι περιπτώσεις θα πρέπει να είναι ήπιες και όπως το αποχετευτικό της τοποθεσίας έγινε τέλειο αυτές θα περιορίζονται μέχρι να φθάσουν σε τόσο λίγες όσο εκείνες που είναι γνωστές στην Αγγλία.

Εκτός τούτου η εγκατάσταση των στρατιωτών είναι σε ένα ύψωμα που είναι ικανό να διασφαλίσει ψυχρό κλίμα το καλοκαίρι, ενώ οι άνδρες που θα στέλλονται στην Κύπρο θα πρέπει να έρχονται μεταξύ των μέσων του Νοεμβρίου και των μέσων του Φεβρουαρίου.

Θα πρέπει να εγκαθίστανται σε κατάλληλους χώρους και μέχρις ότου οι πόροι της νήσου, για προμήθεια κρέατος καλής ποιότητας διερευνηθούν, απ' ό,τι είναι σήμερα, θα πρέπει να εισάγονται αγελάδες.

Πιστεύεται ότι από αυτές τις εύκολα ικανοποιητικές συνθήκες οι στρατιώτες μπορούν να εγκατασταθούν σε επιλεγμένη περιοχή στα βουνά του Τροόδους με όλες τις προοπτικές να είναι υγιείς και ικανοί.

Α. Χίουμ.
Γενικός Χειρουργός
Αρχίατρος
Λευκωσία 1 Μαρτίου 1879.